

4. Реєнт О.П. Сучасна історична наука в Україні: шляхи поступу / О.П.Реєнт // УІЖ, 1999. – № 3. – С. 3-22.
5. Реєнт О.П. Україна в імперську добу (XIX – початок ХХ ст.) / О.П.Реєнт. – К.: Інститут історії України НАН України, 2003. – 340 с.
6. Сперанский М.М. План финансов / М.М.Сперанский // У истоков финансового права. – М.: Статут, 1998. – С. 19-106.
7. Сперанский М.М. Проекты и записки / М.М.Сперанский ; под ред. С.Н.Валка. – М., 1961.
8. Циппеліус Р. Юридична методологія. Переклад, адаптація, приклади з права України і список термінів / Р. Циппеліус. – К.: Вид-во «Реферат», 2004. – 176 с.

Basic methods which allowed to decide a problem are considered in the article – to probe the dynamics of foreign and internal trade of more South Ukrainian regions bread during a XIX item

Key words: grain trade, more South Ukrainian region, methodological aspects.

Отримано: 15.04.2010

УДК 94(477)«18/19»(092):32

М. В. Забродський

ПОСТАТЬ АДОЛЬФА ДОБРЯНСЬКОГО В ПУБЛІЦИСТИЦІ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ ст.

У статті на основі публіцистики другої половини ХІХ – початку ХХ ст. проаналізовано суспільно-політичну і культурно-освітню діяльність відомого вченого і суспільного діяча Адольфа Добрянського.

Ключові слова: Адольф Добрянський, «будителі», русини, національний рух, Закарпаття.

У ХІХ ст. Закарпаття дало світу цілу плеяду вчених, культурно-освітніх та громадсько-політичних діячів, які залишили вагомий слід в історико-культурному процесі як самого Закарпаття, так і усїєї України. До цієї славної когорти першого покоління закарпатських «будителів» належить вчений і суспільний діяч Адольф Іванович Добрянський (1817-1901 рр.). Він започаткував рух за повернення уніатів у православ'я, є автором багатьох робіт, присвячених релігійній і політичній ситуації в австрійській Русі. Головний зміст наукової і громадсько-політичної діяльності А. Добрянського – це боротьба за розв'язання національного питання в Австрійській імперії.

Діяльність А. Добрянського привертала і привертає увагу вчених багатьох слов'янських країн Європи. Вивчення його діяльності розпочалося ще на початку ХХ ст. і знайшло своє продовження і в наш час [14, с. 142]. М. Грушевський описав політичну, культурно-освітницьку діяльність А. Добрянського, яка мала неабияке значення в українському національному русі на західноукраїнських землях другої половини ХІХ ст. На думку М. Грушевського, Адольф Добрянський – «чоловік сміливий і відважний, який міг би відкрити нову добу в життю угорської України» [13, с. 505].

Дослідники з історії Закарпаття по різному оцінювали значення діяльності А. Добрянського, в залежності від того, які політичні інтереси вони виражали. Угорські дослідники відносилися до діяльності А. Добрянського різко негативно, називаючи його зрадником [11, с.106]. Окремі представники слов'янофільського напрямку характеризували А. Добрянського як «вождя руського народу в Угорщині», і як «ідеолога Угорської Русі» [19, с. 428].

За роки радянської влади на Закарпатті, ця непересічна постать замишлася маловідомою широкому загалу. Життєвий і творчий шлях його подавався у «кривому дзеркалі», як представника реакцій-

ної клерикально-буржуазної інтелігенції краю другої половини XIX ст. [19, с. 428]. За останні роки появилось ряд публікацій науковців вузів Закарпаття, в яких робиться спроба внести елементи новизни в оцінку багатогранної теоретичної спадщини палкого поборника ідей слов'янської єдності А. Добрянського. Мова йде про таких істориків як Д. Данилюк [14, 15], В. Ілько та М. Олашин [18], І Шершун та А. Капітан [30] та ряд інших.

Одним з найважливіших документів, що висвітлює суспільно-політичну діяльність А. Добрянського є промова, з якою він збирався виступити в угорському парламенті після його обрання в 1861 р., однак влада анулювала результати виборів. Ця праця залишалась для нас невідомою, тому цінним є уривок з неї опублікований І. Мироновичем у Відні в 1861 р. під назвою «Rede des ungarischen Landtags Abgeordneten Adolf Ritter von Dobrjansku in der Adress» (Промова депутата угорського сейму Адольфа Добрянського до питання про адресу. Відень 1861 р.). У ній гостро засуджується антидемократична позиція угорських панівних класів щодо неугорських народів, обмеження їх національних прав: «Домагаємося рівноправності з мадярами. Всю Мадярщину треба розділити на автономні області: німецьку, словацьку, руську, румунську. Всі національності повинні мати свої народні, середні і вищі школи. Діти повинні вчитися материнською мовою, бо народ може бути лише тоді спокійний, коли не посягається на його найцінніший народний скарб – мову... Рішучо домагаюся, щоби були викоринені залишки кріпацтва... Мадярська держава – це насильницька держава. Вона не допускає до благ інших, немадярських народів» [4, с. 7]. Добрянський наважився вимагати від угорського парламенту політичних прав для русинів, він також закликав угорських депутатів сприйняти цю вимогу, як природну потребу русинів, справедливість якої обґрунтована історично.

Багаторічна наукова, публіцистична і громадсько-політична діяльність А. Добрянського привертала увагу представників різних наукових шкіл і суспільно-політичних напрямів ще за його життя. У 1862 р. Ю. Ігнатов писав: «Он был первый, который показал свету что и в Венгрии живет русский народ; что он хочет жить, но чтобы жил, то требует прав самим Богом ему данных; словом он был первым, что несмотря на никакие прегяетствия, преследования – с самой большой ревностью защищал свой угнетенный народ» [8, с. 326].

Помітне місце у вивченні життєвого і творчого шляху А. Добрянського посідає праця П. Федора, у якій дослідник виділяє окремі періоди діяльності Добрянського. Перший – до 1849 р., це період, коли серед народів Східної Європи, зокрема серед слов'янських народів Австрійської імперії, почався процес національно-культурного відродження і зростання національних рухів. Хвиля загальнослов'янського національно-культурного відродження охопила і Закарпаття. Перед закарпатською інтелігенцією постало завдання історичної ваги – дати належну відсіч асиміляторській політиці австрійських властей, підтримати і далі розвинути традиційну духовність, піднести на вищий щабель національну свідомість русинів. Цьому завданню в найбільшій мірі прислухався А. Добрянський, один із найбільших борців за національно-політичні права закарпатських русинів [27, с. 7].

З початком революції 1848 р. починається другий період у громадсько-політичній діяльності А. Добрянського. Початок революції застав Добрянського в Чехії. Він спішно повертається до Банської Шавниці. Земляки із захопленням зустріли його, Вони обирають А. Добрянського депутатом угорського парламенту, але результати виборів властями були анульовані. З початком революційних подій суд звинуватив

А. Добрянського у бунтарстві, і виніс рішення про його арешт. Він переховується від переслідування властей, але продовжує ще активніше пропагувати своє бачення вирішення національного питання [27, с. 9].

Важливе місце серед робіт, присвячених вивченню суспільно-політичної діяльності А. Добрянського, посідає праця О. Арістова «Карпато-руссіє писателі». У ній життя А. Добрянського поділене на три періоди: 1817-1848 рр. – час до виступу на суспільно-політичну діяльність, 1848-1882 рр. – період найбільш активної державної громадської діяльності, 1882-1901 рр. – період найбільш плідної літературної діяльності. Автор підкреслює, що Добрянський у своїх політичних та літературних творах завжди торкається питання правового положення різних національностей в Австрійській імперії.

А. Добрянський виступав за об'єднання Галичини, Закарпаття і Буковини в одну адміністративну одиницю, яка б об'єднувала всіх українців, які жили на території Австрії. Арістов приділив багато уваги розгляду суспільно-політичної діяльності Адольфа Івановича, яка була спрямована на захист прав українців в Австрійській монархії. В праці також вміщений матеріал, які торкається спроби вчинення замаху на життя А. Добрянського у 1871 р. [9, с. 122].

Автор першої книги з історії Закарпаття українською мовою В. Лукич відзначав його велику роль у піднесенні національної самосвідомості закарпатських русинів, великий внесок у національно-культурне відродження краю. Його «чародійні руки зелектризували зазмерлу Русь угорську і підвели її до життя» [20, с. 14]. Однак народовці давали А. Добрянському неоднозначну оцінку. Не заперечуючи його великої ролі в розвитку національно-культурного відродження, вони ставили йому у провину те, що своєю орієнтацією на Росію він започаткував русофільський напрямок у суспільно-політичному житті Закарпаття, представники якого твердили, нібито, закарпатські русини є маленькою гілкою великого російського народу. В. Лукич, зокрема, назвав «вифангазованою теорією» твердження А. Добрянського про те, що «Русь Угорська а Московська, то оден народ, а тим самим мають і оден язык» [20, с. 13]. На шкідливість русофільства В. Лукич вказав ще за життя А. Добрянського: «енергійний і бистроумний чоловік, котрий однак ж занаптав Угорську Русь пропагуючи між нею зраду власної народности. Угро-руська інтелігенція послухала його голосу, пішла за його радами, одцуралась родного язика, а хопилась смішної «тарабарщини», повірила його нібито «єдино спасительной панрусской» ідеї – і що ж? Доборолася до самого краю» [20, с. 15]. В. Лукич мав на увазі той факт, що на Закарпатті «русский язык», а насправді «язычье», не прижився в народі, а природної, української мови інтелігенція відцуралася і цим самим створила умови для мадяризації всіх закарпатців.

Іншу думку щодо політичної діяльності А. Добрянського у 1848-1849 рр. висловлює Степан Пап в своїй праці «Історія Закарпаття». Саме в цей час А. Добрянський повів до Відня делегацію «угорських русинів», яка пред'явила Францу Йосифу лист з проханням: «Про об'єднання руських коронних областей в одне політичне й адміністративне ціле». Досить детально описується і його політична діяльність в 1860-ті рр. та боротьба проти мадяризації русинів. «Адольф Добрянський – перший і єдиний громадсько-політичний діяч в історії Закарпаття до 1918 р.» [23, с. 135]. Саме так оцінює цю визначну постать, яка все своє життя присвятила захисту прав русинів в Австрійській імперії Степан Пап.

Багатогранна і багаторічна діяльність А. Добрянського як була, так і залишається неоднозначною. Угорська знать його ненавиділа за

ідеї панславізму, і участь в придушенні революції 1848-1849 рр. Ця ненависть проявилася і в ХХ ст. В 1939 р. коли почалася фашизація Словаччини, однією з перших акцій вандалізму угорської реакції був демонтаж пам'ятника А. Добрянському. Австрійські правлячі кола вважали слов'янського будителя неблагонадійним і постійно його переслідували, позбавляли можливості брати участь в просвітницькій діяльності. Українська локал-патріотична інтелігенція відособилася від Адольфа Добрянського за проросійську орієнтацію. Як зазначає вчений С. Добош, що для них «тереном в очах була любов Добрянського до культури руського народу, до його літературної мови [17, с. 38].

Відсутня єдність і в оцінці практичної державотворчої діяльності А. Добрянського. Представники місцевої угорської політичної орієнтації і переважна більшість словацьких просвітителів, істориків вважають, що його праця була досить продуктивною, бо він «підняв руське ім'я в краю... на вулицях появилися перші руські вивіски, особи руського походження одержали чиновницькі посади, судові акти склалися руською мовою» [16, с. 31]. До заслуг А. Добрянського його цінителі відносять й те, що йому вдалося згуртувати навколо себе цілу плеяду місцевої передової інтелігенції таких як: Сільвай, Кимак, Митрак – поборники руської мови. Відомий історик Т. Деволан робить висновок: «Угорська Русь зобов'язана своїм відродженням А. Добрянському» [16, с. 32].

Словацький історик Ф. Заплетал, який вивчав діяльність А. Добрянського, навпаки, всіляко применшує його роль в пробудженні і розвитку національної свідомості слов'ян і зокрема карпатських русинів. Подібної концепції дотримується відома дослідниця історії Закарпаття І. Мельникова, на думку якої А. Добрянський був прихильником реакційної теорії австрославізму і сподівався, що Габсбурги забезпечать федеративний устрій слов'янських народів під австрійською короною [17, с. 87].

Важливим джерелом для вивчення діяльності А. Добрянського є спогади Костя Левицького, на сторінках яких відображено основні суспільно політичні події другої половини ХІХ – початку ХХ ст. [2]. Для повноти характеристики діяльності А. Добрянського неможливо замовчувати її оцінки з боку І. Франка, який віддав належне всім відомим вченим і громадським діячам Закарпаття. Він вважав, що діяльність А. Добрянського значно сприяла поширенню москвофільства в краї. У 1906 р. в статті «Стара Русь» він писав: «Не забуваймо, що рівночасно в Угорщині працював Адольф Добрянський, від 1849 р. повноважний цісарський комісар, названий мадярами другим Батием за його руйну адміністрацію краєм, для угорської Русі гірший від Батия, бо здужав надовго вбити народну душу, відвернути загал інтелігенції від народної мови та народних інтересів і сим причинити ся до страшеного спізнєння всякої цивілізації в тій нещасній країні, а посередньо до зросту так ненависної йому Мадярщини» [28, с. 43].

Дослідник Д. Данилюк справедливо називає таку оцінку занадто суворою, зазначаючи, що: «в умовах відсутності української державності взагалі орієнтація на одноплемінну (слов'янську) і одновірну (православну) Росію тоді була єдиним шляхом до порятунку від асиміляції й окатоличення русинів в складі Австро-Угорської монархії. Тому А. Добрянському довелося балансувати на грані інтересів двох імперій – Російської і Австро-Угорської». [15, с. 174]. Це визнав і сам І. Франко, коли писав, що А. Добрянський «визначився послугами для австрійської династії, за які був іменований радником цісарського двора... рівночасно, одначе,... зробився гарячим прихильником Росії і добровільним агентом ідеї сполучення Угорської Русі з російською державою» [29, с. 357].

Важливим є матеріал, що торкається політичного процесу проти О. Грабар. Активна діяльність А. Добрянського у Львові показала небезпечною для австрійських властей. Добрянського та його доньку Ольгу Грабар разом з кількома галицькими діячами було заарештовано. Їм було пред'явлено звинувачення у державній зраді (спробі відірвати Галичину і Закарпаття від Австрії і приєднати до Росії). Після шестимісячного ув'язнення навесні 1882 р. розпочався судовий процес «Ольга Грабар та інші». 10 травня 1882 р. прокурор потребував для підсудних смертної кари [7, с. 135].

На судовому процесі А. Добрянський не мав адвоката, але як юрист Адольф Іванович виступив з палкою промовою, виголошеною німецькою мовою і довів безпідставність звинувачень на адресу підсудних і суд присяжних усіх їх виправдав. Щоправда, вони змушені були покинути Львів, і не мали права повернутися на батьківщину [27, с. 7].

Після судового процесу у Львові Добрянський виїхав до Відня, де його урочисто зустріли слов'янські студенти як свого провідника. Адольфу Івановичу було вручено вітальну адресу, підписану 65 чехами, 40 русинами, 26 сербами, 26 словенцями, 23 хорватами, 14 словаками, 7 болгарами [27, с. 15].

Проживаючи з 1887 р. в Інсбруці А. Добрянський залишався лідером суспільно-політичного руху на Закарпатті до останніх днів свого життя. Помер він 19 березня 1901 р., а тіло було поховане у с. Чертіжне. А. Штефан у праці «За волю і правду» вказує, що домовина А. Добрянського була вкрита синьо-жовтим прапором [31, с. 124].

Незважаючи на суперечливість в поглядах, А. Добрянський відіграв провідну роль в суспільно-політичному і культурно-освітньому русі на Закарпатті у середині та другій половині XIX ст. Оцінка його діяльності була дана губернатором Підкарпатської русі А. Бескидом: «Эти будители народотворцы его будущего – являются его гордостью. Народ бережно хранит в своей памяти их славные имена. И, что замечательно, в исторической перспективе их фигуры вырастают во весь свой исполинский рост и чем дальше мы от них в перспективе времени, тем выпуклее и яснее проступают их героические черты» [26, с. 4].

Список використаних джерел:

1. Из протесту галицьких українців проти гноблення закарпатських українців правлячими колами Угорщини (1896 р.) // Історія України: Джерельний літопис / За ред. В. І. Червінського, М. І. Обужного. – К.: ДП «Дирекція ФВД», 2008. – С. 318-320.
2. Левицький К. Історія політичної думки галицьких українців 1848-1914. На підставі споминів / К. Левицький. – Львів: 1926. – 724 с.
3. Метрическая выпись о крещении А. И. Добрянского. Русский перевод // Аристов Ф. Ф. Карпато-русские писатели. Исследование по неизданным источникам. В трех томах. – М., 1916. – Том 1. – 233 с.
4. Несколько слов о желаниях угорско-русского народа, которые издал на немецком языке А. И. Добрянский в Будине. – Вiдень, 1861. – С. 7 // Отечественное ведение. Сборник. – С-Пб., 1861. – Т. III. – 357 с.
5. Проект политической программы для Руси австрийской. – Львов: Ставропигийский институт, 1871. – 44 с.
6. Свенцицкий И. С. Материалы по истории возрождения Карпатской Руси / И. С. Свенцицкий. – Львов: Ставропигийский институт, 1905. – 212 с.
7. Стенографический отчет из судебной расправы по делу Ольги Грабарь и товарищей обжалованных о преступлении главной зрады. – Львов: Ставропигийский институт, 1882. – 408 с.
8. Слово. – Львов, 1862. – № 86. – 337 с.
9. Аристов Ф. Ф. Карпато-русские писатели. Исследование по неизданным источникам. В трех томах. Томъ 1 / Ф. Ф. Аристов. – М., 1916. – 233 с.

10. Аристов Ф. Ф. Литературное развитие подкарпатской Руси / Ф. Ф. Аристов. – М., 1928. – 50 с.
11. Бірчак В. Літературні стремління Підкарпадської Руси / В Бірчак. – Ужгород, 1937. – 206 с.
12. Грушевський М. С. Історія України-Руси / М. С. Грушевський. – К.: Україна, 1991. – Т. 1. – 556 с.
13. Грушевський М. С. Ілюстрована історія України. Репринтне відтворення 1913 року / М. С. Грушевський. – К.: Україна, 1992. – 524 с.
14. Данилюк Д. Історія Закарпаття в біографіях і портретах (з давніх часів до початку ХХ ст.) / Д. Данилюк. – Ужгород: Закарпаття, 1997. – 290 с.
15. Данилюк Д. Історична наука на Закарпатті (кінець ХVІІІ – перша половина ХХ ст.) / Д. Данилюк. – Ужгород: Закарпаття, 1999. – 352 с.
16. Деволан Т. А. Угорська Русь / Т. А. Деволан. – М., 1878. – 127 с.
17. Добош С. В. А.И. Добрянский. Очерк жизни к деятельности / С. В. Добош. – Братислава, 1956. – 174 с.
18. Ілько В. А.І. Добрянський і Угорська революція 1848-1849 р.р. / В. Ілько, М. Олашин // Ідея слов'янської єдності та суспільна думка на Закарпатті в ХІХ-ХХ ст.: Доповіді наукового семінару, присвяченого 150-річчю Слов'янського з'їзду в Празі. – Ужгород: Закарпаття, 1999. – 231 с.
19. Коломиец И. Г. Социально-экономические отношения и общественное движение в Закарпатье во второй половине ХІХ столетия / И. Г. Коломиец. – Томск: Т. П., 1962. – 458 с.
20. Лукич В. Угорська Русь, її розвій і теперішній стан / В. Лукич. – Львів: Місіонер, 1887. – 134 с.
21. Лелекач М. Нові причинки до політичної діяльності А. Добрянського / М. Лелекач // Науковий збірник товариства «Просвіта». Річник ХІІІ-ХІV. – Ужгород, 1938. – С. 161-163.
22. Магочий П. Р. Формування національної самосвідомості: Підкарпатська Русь (1848-1948) / П. Р. Магочий. – Ужгород: Закарпаття, 1999. – 236 с.
23. Пап С. Історія Закарпаття. Том ІІІ / С. Пап. – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2003. – 648 с.
24. Попов А. В. Карпаторусские писатели. Очерки жизни и творчества / А. В. Попов. – Мукачево, 1931. – 247 с.
25. Попов А. В.А. Добрянский, его жизнь и деятельность / А. В. Попов. – Мукачево, 1928. – 168 с.
26. Сборник статей посвященных памяти А. Добрянского по поводу открытия его памятника в Ужгороде 17.ХІ.1929. Приложение к журналу «Карпатский свет». – Ужгород, 1929. – 12 с.
27. Федор П. С. Краткий очерк деятельности А. И. Добрянского / П. С. Федор. – Ужгород: Школьная помощь, 1926. – 26 с.
28. Франко І. Стара Русь / І. Франко // НЗТШ. – Львів. – 1906. – Т. ХХХV. – 427 с.
29. Франко І. Зібрання творів у п'ятдесяти томах / І. Франко. – К., 1984 – Т. 41. – 410 с.
30. Шершун І. Зв'язки А.І.Добрянського з галицькими політичними і культурними діячами після революції 1848-1849 років / І. Шершун, Л. Капітан // Доповіді наукового семінару, присвяченого 150-річчю Слов'янського з'їзду в Празі. – Ужгород, 1999. – 231 с.
31. Штефан А. За правду і волю / А. Штефан. – Торонто, 1981. – 241 с.

The article based on archival sources in journalism and the late nineteenth – early twentieth century analysis of the socio-political, cultural and educational activities Adolf Dobriansky.

Key words: *Adolf Dobriansky, adherents, Rusyn national movement in Transcarpathia.*

Отримано: 14.10.2010